

DEVLET KUŞU ROMANINDA SINIF ÇATIŞMASI

Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ*

Öz

Karl Marx'ın 1848 yılında Friedrich Engels'le birlikte yazdığı Komünist Manifesto; toplumların tarihsel gelişimini siyasi ve ekonomik gelişmelerle açıklayan bir düşünce olarak kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içerisinde insanlığı ve düşünce dünyasını derinden etkiledi. Çoğu zaman Marksizm olarak ifade edilen bu düşünce, sistemleşerek siyaset ve ekonomi dışında tarih, felsefe, psikoloji, antropoloji, arkeoloji gibi birçok bilimi etkileyerek bir düşünce yöntemine ve bilimsel bir ön kabule dönüştü. Bu düşünce Türk Edebiyatında Orhan Kemal başta olmak üzere Toplumsal Gerçekçiliği savunan edebiyatçıların eserlerinin ana damarını oluşturmuştur. Orhan Kemal, taşradan büyük şehirlere göç eden ve şehrin varoşlarında yaşama tutunmaya çalışan insanların yaşadıkları yozlaşmayı, geçim sıkıntısı ve bunalımları hemen tüm eserlerinde ortaya koyan bir yazardır. Romanlarında başarılı psikolojik tahlilleri, realist gözlemleri, sokağı yansıttığı tablolarıyla modern hayata geçiş yıllarına adeta ayna tutar. Devlet Kuşu romanı da 60'lı yılların Türkiye'sinde sık görülen ve ekonomik dengesizlik başta olmak üzere kültürel ve sosyal çatışmaların ele alındığı bir roman olarak güncelliğini koruyagelmektedir. Bu bildiride Devlet Kuşu romanında öne çıkan sınıf çatışmasının sosyolojik ve psikolojik boyutları dönem koşulları da göz önüne alınarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu düşünce yapısının günümüz Türk Romanına yansımaları da değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Orhan Kemal, Türk Romanı, Sınıf Çatışması, Yoksulluk, Kültür.

CLASS CONFLICT IN THE NOVEL 'DEVLET KUŞU'

Abstract

The Communist Manifesto written by Karl Marx along with Friedrich Engels in 1848, influenced humanity and world of thought deeply within a short period of time by means of a frame of mind which explains historical development of societies through political and economic developments.

This frame of mind being mostly called as Marxism has been systemized and turned into a thought method and scientific preliminary acceptance by influencing many science fields such as history, philosophy, anthropology, archeology apart from politics and economy. This frame of mind has constituted the mother lode in artistic works of the men of literature who advocate Social Reality in Turkish Literature; such as Orhan Kemal, being in the first place, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Sabahattin Ali, Hasan Hüseyin. Orhan Kemal is an author who narrated corruption, financial hardship and depressions of people who migrate from rural to big cities and make effort to hold on to the life in suburbs of city in almost each of his works. Thanks to his successful psychological analyses, realist observations, pictures reflecting the street life, the author mirrors the years of transition to modern life. *Devlet Kuşu* keeps up-to-date as a novel which discusses economic unbalance, being in the first place, cultural and social conflicts being experienced frequently in Turkey during 60s.

This paper aims to reveal sociologic and psychological dimensions of class conflict which stands forefront in the novel *Devlet Kuşu* within the consideration of the conditions of the related period.

The reflections of this frame of mind into Turkish Novel will be assessed as well.

Key Words: Orhan Kemal, Turkish Novel, Class Conflict, Poverty, Culture.

Giriş

Siyasi ve ekonomik olayları sınıf çatışması üzerine odaklayan Marksizm, temelde Darwin'in türlerin mücadelesi, başka bir ifade ile güçlünün hayatta kalabileceği: sosyolojik yansıması da yaşamın bir mücadeleden ibaret olduğu anlayışına dayanır. Bu akım, 1848 yılında Karl Marx'ın Friedrich Engels'le birlikte yazdığı Komünist Manifesto ilkeleri ışığında toplumsal bir düzen öngörür (Marx, Engels, 1967). Marx, kapitalist toplum yerine, "bilinçli ve planlı birlik olan" bir toplumu (Demirovic, 2007:45) tercih eder.

Marksist düşünce "Fakirliğin Felsefesi"dir. Siyasi ve ekonomik olayları sınıfsal çatışma üzerinden açıklamaya çalışırken sınıfsal farklılıkların nedenleri dışında sınıfların düşünce yapıları üzerinde de düşünsel argümanlar üretir, çözümler yapar. Yoksulların

*Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, nurullahulutas@gmail.com

temel sermayesi olan emeği öne çıkarır, kutsallaştır. İnsanı yücelterek insan merkezli bir dünya tasavvuru oluşturmaya çalışır. Aristo'dan temelini alan “insan akıllı bir varlıktır”, düşüncesini geliştirerek doğa karşısında insanın aklıyla ayakta kalabileceği, doğanın getirdiği sürprizlerle uğraşmaktansa insanın akli sayesinde doğaya hükmedeceğinden bahseder. İnsanı herşeyin merkezine oturtur: “Marksist estetik’e göre sanatın obje dünyası, estetik gerçekçilik, insanın dışında bulunan bir gerçeklik olmayıp insanın fiziksel varlığına kadar uzanır. Marksist estetiğe göre, biricik gerçeklik insan gerçekliğidir. Bunun dışında sanat için bir başka gerçeklik alanı yoktur ve olamaz da.” (Tunalı, 1993: 46) Marx’a göre, tarih: sınıf mücadelelerinin tarihidir ve bir toplumun özgürleşmesi ancak proleter sınıfın özgürleşmesiyle mümkündür (Öngen, 2002: 11). Sosyalist gerçekliğin öngördüğü sınıf kavramını savunanların düşüncelerini ekonomik olgulara dayandırdıkları görülür: “Weber ve Marks’ın sınıf konusundaki düşünceleri ayrıntılı olarak incelendiğinde, her ikisinde de sınıfın “ekonomik ilişkiler” temelinde tanımlanmaya çalışıldığı açıkça görülür; Marks üretim ilişkilerini esas alırken, Weber, “Pazar (market)” ilişkilerini temel alır” (Arslan, 2004/2: 128).

Marksist düşünce zaman içerisinde edebiyatçıların da kullanageldiği bir kavram olmuştur. Sanatı, bir üretim biçimi olarak kabul eden Marksistler, “anlatım aracından toplumsal pratiğe” uzanan bir anlayışla edebiyata yönelirler. Böylece üretim araçlarını ele geçirerek kendi ekonomik ve kültürel özgürlüklerini ilan etme yolunu elde ederler (Korkmaz, Özcan, 2009: 302). Dünyada işçi sınıfı ayaklanmalarıyla felsefi bir art görünümüne sahip olan bu kavram Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya’dan sonra Türk edebiyatı üzerinde de etkili olmuştur. İkinci dünya savaşına girmemiş ancak savaşın etkilerini ciddi anlamda hissetmiş, temel ihtiyaçların karşılanmasında zorlanan bir ülkede, toplumsal yapıda, sınıf çatışmaları üzerine odaklanan bu düşüncenin çeşitli edebiyatçıları tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Toplumsal gerçekçiliğin işçi hayatlarının anlatılmasıyla 1930’larda Türk Romanına yansımalarıyla sınıf çatışmalarının da romanlarda kurgulandığına şahit oluruz. Reşat Enis Aygen, Sabahattin Ali ve Sadri Ertem başta olmak üzere dönemin edebiyatçıları karakterlerine Marksist yorumlar yaptırılmaları, sosyalist özü savunan, yoksulluktan bıkmış yeni insan tipini ele almaları bu akımın yerleşmesini sağlar. Orhan Kemal’in *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Kanlı Topraklar*, *Arkadaş Isıkları*, *Vukuat Var*, *Cemile*, *Hanımın Çiftliği*, *Eskici Dükkanı* gibi romanlarında da sınıf çatışmasına yer verdiğine şahit oluruz. (Narlı, 2002: 331-340). Tahir Alangu, Orhan Kemal’in romanlarını üç kısma ayırmıştı. 1- Otobiyografik romanlar; 2- Adana ve Çukurova’da fabrika ve tarımda çalışan emekçilerin dünyasını anlatan romanlar; 3- İstanbul’da küçük insanların yaşamını sergileyen romanlar (Moran, 1996 :58).

Orhan Kemal’le birlikte Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Sabahattin Ali, Hasan Hüseyin, Hasan İzzettin Dinamo, İlhan Berk, Rıfat Ilgaz, Cahit İrgat, A.Kadir, Şükran Kurdakul, Enver Gökçe, Arif Damar, Ahmet Arif, Nevzat Çelik... gibi sanatçılar sanatı toplumsal sorunları anlatan bir ayna olarak ele almışlardır. 1960 anayasasının getirdiği görece özgürlük ortamı, siyasal sürecin çeşitlenmesini ve şiddetlenmesini sağlar¹: “Büyük çoğunluk örgütlenerek liberal kapitalist sistem karşısında kendi varoluşunu ve

¹ “1960’lı yıllar halk kitlelerince özgürlükleri ve hakları konusunda bir uyanışın yaşandığı yıllardır. Kuşku yok ki bu uyanışın ve buna bağlı taleplerin ileri sürülmesine olanak sağlayan (sonradan egemen güçlerin ‘lüks’ diye nitelendirdikleri) 27 Mayıs Anayasasıdır. Bu Anayasa, basın özgürlüğüne, yargının bağımsızlığına, sendikal haklara, üniversite özerkliğine ilişkin yasalarla en azından sosyalist teorisinin geniş zümrelerce tanınması ve pratiğe geçirilebilmesi için gerekli ortamı hazırladı. Bu yıllar sosyalizm ile ilgili bir faaliyetin çıg gibi büyüdüğü, yabancı dillerden kitapların çevrildiği, sol teorisinin dergilerde hararetle tartışıldığı ve Türkiye İşçi Partisi’nin Millet Meclisi’nde 15 sandalye kazandığı yıllardır” (Moran, 1994: 12).

konumunu sorgulamaya başlarken; öznelliğinin yoksulluğunu ve yetersizliğini gören birey, kurtuluşunu siyasal sürece katkıda bulunmak üzere büyük çoğunlukla dayanışmada bulur. Bu dönemde, liberal kapitalist sistemin biçimlendirdiği söylem düzeyi karşısına, Marksist ideoloji alternatif bir söylemle çıkar” (Korkmaz, Özcan, 2009: 302).

Bu ideolojinin roman ve öykücülüğümüzde de köklü değişikliklere yol açtığı görülmektedir: “27 Mayıs, özgürlükleri geniş tutan bir anayasa, ideolojik kamplaşmalar, öğrenci hareketleri gibi sosyal gelişmeler edebiyat dünyasını derinden etkilemiş, her alanda politizasyonun yaşandığı bir ortamda sanatçılar da kendi ideolojilerini siyaset hayatına egemen kılmak amacıyla eserler kaleme almışlardır. Ülkemizin içinde bulunduğu sosyal çalkantıların 1970’li yıllarda da sürmesi, askerî darbeler, işçi ve öğrenci hareketleri, köyden / taşradan şehre göç eden gecekondu ve kenar mahalle insanların geçim sıkıntıları bu dönem romanlarına yansıyan belirgin temalardır.” (Geçgel, 2006: 203) Bu tarza yönelen sanatçılardan biri de Orhan Kemal², eserlerinde yaşadığı ve tanıdığı çevreleri biçim ve süs kaygısı gütmeden doğal ve sürükleyici bir anlatımla yansıtarak geniş bir okur kitlesi buldu. Genelde Marksist söylemin özelde Orhan Kemal’in eserlerinde şu izleklerin yoğunlaştığı görülür. “Yerleşik düzeni eleştiri, Sınıf anlayışı: Halk ve işçi sınıflarının güncelleşmesi, Kadın, Doğa ve diyalektik diriliş, Kentleşme ve problemleri...” (Korkmaz, Özcan, 2009: 302). Aydınlik gerçekçilik anlayışı, şahısların değil, sosyal düzenin bozuk olduğu, şahısların bu yüzden yozlaştıkları ana düşüncesine dayanır. Bu anlayışın uygulanması, en kötü davranışları gösteren vaka şahısları karşısında bile tarafsız davranan bir anlatıcı, bu şahısların kurtulacaklarına inanan bir yazar şeklindedir. Orhan Kemal’in bazı romanlarında görülen “olumlu tipler” bu bakışın ürünüdürler. Dikkat edilirse, yazarın “aydınlık gerçekçilik” diye adlandırdığı anlayış, “sosyalist hümanizm”dir” (Narlı, 2002: 590).

Orhan Kemal’in *Devlet Kuşu* (1958) romanı³ İstanbul’un kenar semtlerinin birinde yaşayan Mustafa ve ailesinin başından geçenleri anlatır. Mustafa; sert, çevresine karşı ilgisiz bir insan olan Memet Bey’in oğludur. İşsiz güçsüz olan Mustafa, sürekli sarhoş gezen ve ayyaş dostları Sülo ve Çingene’yle gönlünce eğlenen biridir. Fabrikada çalışan kız kardeşleri evin geçimine katkıda bulunsa da kızların fabrikada çalışması Mustafa’nın hoşuna gitmez.⁴ Orhan Kemal’in eşi de zamanında eşinin fabrikada çalışmasına karşı çıktığını hatıralarında anlatır.⁵ Özgürlüğüne düşkün Mustafa’nın en büyük hayali bir sakatatçı dükkânı açmaktır.

² “Orhan Kemal gerçekçi edebiyatımızın ölümsüz ismi. 25 roman,11 hikâye,1 anı,1 günlük-şiir, 2 oyun ile yayımlanacak olan Mektuplar, Senaryo Tekniği-Senaryolar, Tamamlanmamış Eserler-Düz Yazılar, Röportajlar ve Hakkında yazılanlar olmak üzere 44 kitap. Yazdığı senaryoların sayısını yaşasaydı kendisi de hatırlayamazdı sanıyorum. Orhan Kemal bir röportajında şunları söyler “Sanat dalları dilediğince çeşitli olsun. Sanatçı ‘tek’tir ve içinde yaşadığı dünyanın müspet bilimin ışığında kendince bir yorumunu yapacak, yaygın bir deyimle ‘filozoflaşacak’tır” (Işık, 2004: 1366).

³ “1957 yılında Ulus gazetesinde tefrika edilen *Devlet Kuşu*, 1958 Aziz Nesin ve Kemal Tahir’in birlikte kurdukları Düşün Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Orhan Kemal’in yakın arkadaşı, yazar Muzaffer Buyrukçu’nun hayatından esinlenerek yazılmıştır” (Eygün, 2006: 37).

⁴ Yazarın romanında genç kızların fabrikalarda çalışmalarına hoşgörülle bakmamasında dönemin diğer Toplumsal Gerçekçi yazarlarında da görülen ve Reşat Enis’e göre, bir kadının fabrika işçisi olmasının kaçınılmaz sonucu orospuluktur. Fabrika kontrolörü bile istediği işçi kadınla yatabilir, istediği işçi kızın ırzına geçebilir. İşçi kız Zahide de kontrolörle yatmak zorunda kalır. Sonra denizden ölüsü çıkar: ‘Ayaklarında “krokodilli bir çift iskarpin”! kendini öldürmeyi göze alabilen bir kız fabrikadan çıkarılmayı niçin göze alamasın? Kendini öldürecek bir kız kontrolörün verdiği para ile ne diye gidip bir “çift krokodilli iskarpin” alsın? Roman boyunca durmadan bu tür sorular çıkacaktır karşınıza” (Naci, 2000: 277).

⁵ “Nuriye Öğütçü, kendi ailesini ve Orhan Kemal’le evliliğini şöyle anlatır: Raşit, aracı görücü sokmadan işin içine girip konuştuğu babamla. Benim hiçbir şeyim yok. 24 lira 95 kuruş maaşımdan başka dedi. Ben sadece Nuriye’yi istiyordum dedi. Babamın hoşuna gitmiş olacak; bu tuttuğunu koparmak kararlılığı karşısında, evet dedi

Yoksul olması âşık olduğu Aynur’la evlenmesi önünde en büyük engeldir. Günün birinde bir zamanlar kaymakam olan; fakat görevini kötüye kullandığı için azledilen Zülfikar Bey, zengin bir iş adamı olarak Mustafa’nın yaşadığı mahallede bulunan bir arsayı satın alır.⁶ Bu, biraz da o dönem iktidarının uyguladığı ekonomik politikalarının ortaya çıkardığı türedi bir zenginliktir.⁷ Zülfikar Bey’in Hülya adında, zayıf hastalıklı kızı Mustafa’yı görür görmez ona sevdalanır ve onu işe aldırır. Mustafa, yoksul, işsiz biri olduğu için Hülya’nın yapacağı tüm teklifleri sınıf atlamak amacıyla kabul edebilecek özelliktedir. Ailesi, arkadaşları ve çevresinin de telkinleriyle Mustafa, Hülya ile evlenmeyi kabul eder. Bu evliliğe ikna olması aynı zamanda gerçek bir aşkı reddetmesi, sahte bir evlilikle hayatını zindana çevirmesi anlamına gelmektedir. Kendi ailesiyle birlikte Aynur’un ailesinin de evlilikte tek değer olarak “para”yı öne çıkarması onu sahip olduğu prensiplerden vazgeçmeye iter. Nihayetinde toplum da idealist olmayı hoş görmemektedir.

Zülfikar Bey, önceki tecrübelerinin de etkisiyle yakışıklı Mustafa’nın, çirkin kızıyla sırf sahip olduğu malı için evlendiğinin farkındadır. O da bu parayı Mustafa’ya yedirmemenin mücadelesini vermekte ve serazat bir kişiliğe sahip Mustafa’yı hakaretlerle terbiye etmenin yollarını aramaktadır. Mustafa’ya sürekli hakaret etmekte ve özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Mustafa, bu evliliğin sağlayacağı imkânlarla rahata kavuşacak ailesinin hatırına susar. Maddi olarak güçlenen Mustafa, kısa süre içinde manevi olarak çökmüş ve özgürlüğünü kaybetmenin mutsuzluğuyla çırpınmaktadır. Mustafa’nın ailesiyle Hülya’nın ailesi arasında sosyal, kültürel ve özellikle ekonomik anlamda bir uçurum vardır. İkili arasındaki bu sınıf farkı kısa sürede kendini belli eder ve Mustafa’nın ailesi her anlamda Hülya’nın ailesinin sağladığı imkânların ezikliğini duyar. Düğün gecesine Zülfikar Bey’in Mustafa’nın can ciğer dostlarını otelden yaka paça kovdurması bu anlamda ilk kıvılcım olur. Düğün sonrası Mustafa’ya yönelik hakaretlerini artıran Zülfikar Bey, onun eski sevgilisi Aynur’la buluştuğu ve bu yüzden eve geç geldiği bir gün bu hakaretlerinin dozunu artırınca Mustafa, ondan aldığı her şeyi yüzüne fırlatarak eski hayatına döner.

Orhan Kemal’in bu eserinde savunduğu tem, toplumda özellikle ekonomik anlamda görülen sınıf çatışmasıdır. O, Sosyalist gelenekten gelmenin de etkisiyle adaletsiz düzene “Avare” Mustafa karakteriyle başkaldırır. Ona göre, “Toplum hiç de insanların birlikte yaşamalarının toplamı değildir; o bir güç ilişkisidir ve bireylerce ussal olarak dolayımınmamıştır. O, bütünselleştirici bir bağlamdır ve böyle olmakla da tamamen dolayımınmamış, tek bir bütünü oluşturmayı amaçlar” (Demirovic, 2007: 33). Toplumda zengin fakir toplumlar arasındaki ayrım “Sosyal Devlet” ilkesine aykırıdır. Modernleşmeyle

---

sonunda, 1987 yılının 5 Mayısında evlendik. 2 Haziran 1970 gününe kadar sürdü mutluluğumuz. İplik fabrikasında 24 lira maaşlı bir kâtipti evlendiğimizde. Beş altı lirasını da babama verirdik, geçinebilsin diye. Orhan Kemal’in babaannesi Emine hanımla, eski bir kenar mahalle evinde otururduk. Evlenince beni aldı işten. Çok kıskançtı, çocuk denilecek yaşta evli ve güzel bir kadının fabrika işçileri arasında yaşamaması mümkün değildi ona göre. Oysa çok sıkıntı çekiyorduk. Benim getireceğim üç beş kuruş biraz olsun hafifletirdi sıkıntımızı” (Narlı, 2002: 9-10).

⁶ Türk edebiyatının ilk işçi hikayesi olduğunu sandığım bir hikayesinde Refik Halit Karay fabrika işçiliğine yakın durmaz, fabrikatörlere “Hain” der. (Bingül, 2014: 269)

⁷ “Şehirler, bir yandan gecekondularıyla çevrilmeye başladı, bir yandan da modaya uygun apartmanların dikildiği semtlerde 1950’lerden başlayarak DP tarafından uygulanan ekonomik politikaların yarattığı yeni zenginler türedi. Bu sınıfın büyük bölümü geçmişte olduğu gibi aydın, subay ve bürokratlardan değil, esnaf, girişimci ve zenginliğini ticaret dâhil her türden ekonomik etkinlik sonucu edinmiş başka gruplardan oluşuyordu. Basit bir ithalat lisansıyla bir yılda milyonlarca lira kazanmak mümkündü, ne de olsa kârın ancak çok küçük bir bölümü vergi olarak ödeniyordu. ABD’nin ekonomik yardımı bu yeni orta sınıfın yükselişine büyük katkı yaptı. Yardımın büyük bir bölümü ticaretle uğraşan gruplara dağıtılmıştı. Böylece Batı’da olduğu gibi Türkiye’deki rejime de dengeli bir temel oluşturabilecek geniş bir orta sınıfın doğrulması amaçlanıyordu” (Bingül, 2014: 269).

birlikte birçok ulusun kendini tanımlarken “sosyal devlet” tabirini en başa yerleştirmesi, ekonomik ve sosyal refahı karşılama garantisiyle eşdeğer bir tanımlamadır. Bedava eğitim, sağlık hizmetleri, ulaşım, konut imkânları, yoksulluk ve sosyal dışlanma riskine karşı dezavantajları bertaraf etme, Avrupalı devletlerde görülen bir yaşam standardına kavuşma hedeflenen sonuçlardır (Açıkgöz, 2013:264). Orhan Kemal’in eserlerinde toplumsal gerçekçi diğer sanatçılardan farklı olarak “aydınlık gerçekçilik” şeklinde ortaya çıkan ve adaletsizliğin yayılmasında “tek tek insanların suçlu olmadığı, onları suça itenin bozuk toplum yapısı olduğu” düşüncesi vardır (Narlı, 2002: 28). Orhan Kemal, 1960’lı yıllarda köyden kente göç eden ve kent kültürüne uyum sağlamaya çalışan insanların hayatını işleyen ilk romancılardandır.⁸ İktisadi çöküntünün yaşandığı yıllarda bu kez tersine göç sonucu köye dönen ailelerin dramın, varoşlara yerleşen kırsal kökenli kentlilerin trajedilerini de yine bu yazarın eserlerinde görmek mümkündür (Turhan, Ak Başoğul, 2013: 44).

Roman boyunca özellikle ekonomik seviyeden kaynaklanan sınıf farkı öne çıkarılır:

“Koskoca Zülfikar Bey sıradan insanlarla kıyaslanmaz. Bey beyliğini, uşak uşaklığını bilmeli!” (Kemal, 2010: 154).

“İçtimaî Adaletsizliğe” karşı olduğunu belirten Orhan Kemal, eserlerinde insanları koruyamayan sosyal düzene karşı olduğunu her fırsatta ortaya koyar. Eserlerinde toplumda örnekleri çok da olsa seslerini duyuramayan, bin bir ıstırap içinde kıvranan insanları çok çarpıcı olayların kahramanı olarak anlatan yazar, “sosyal adaletsizliğin” tezahürlerini, yukarıdaki ifadelerde de açıkça görüldüğü üzere göstermeye çalışır (Enginün, 2002:325).

Bu sosyal adaletsizliği yok etmek için yoksulların haklarını elde etmek için mücadele etmeleri gerekmektedir: “Eleştirel gerçekçilerde toplum, çatışan insan ve sınıf çıkarlarının bir savaş alanıdır. Bu savaş ve savaşın geçtiği fiziksel ve toplumsal çevreler gerçekçi yazarların çoğunun eserlerinde görülmektedir. Eleştirel gerçekçilik, anamalcı ve kentsoylu yaşama biçiminin yırtıcılığına, insanı sömürüp tüketişine başkaldırır. Çünkü eleştirel gerçekçi yazarlar, toplumsal çözümlenmeye ağırlık vermişlerdir. Çözümlemeyi derinleştirdikçe anamalcığın insan doğasını nasıl çarpıtıp biçimsizleştirdiğini görmüşlerdir” (Uslucan, 2006: 102).

Kızının Mustafa’ya ilgisinden haberdar olan Zülfikar Bey, karısına Mustafa’nın ailesinin gelip kızı isteyebileceğini söyleyince, karısı:

“Yahu bilmiyor musun onları? Fakir insanlar, senin gölgeneye sığınmışlar. Nasıl cesaret edebilirler senin kızını istemeye?” (s. 159) diye cevap verirken de iki aile arasındaki sınıf farkını öne çıkarır.⁹ Orhan Kemal, maddi kaygılarla çırpınan bireylerinin, gurbette tüketilişine

⁸ “Modern kent: psikolojik şok ve sürprizlerin yaşandığı bir yerdir. Tehlike ve korkunun sınırlarını belirleyen de kent kültürüdür. Weber ve Foucault; kent insanın içsel özgürlük ve kişilikten yoksun olduğunu ve kentleri, insanların sözde özgürlük alanlarının hapisanesi olarak tanımlamaktadırlar. Kent kültürü saldırganlık ve şiddetle kendini ifade edebilmeye başlamıştır. Kolektif kaygılar ile sosyopatlar halinde yaşayan kent insanı / insanları; şiddet, saldırganlık ve yarışma (lar) içinde yaşamlarını sürdürürler” (Gürkan, 2013: 231).

⁹ “Yoksulluk, günümüzde sosyal dışlanma riski taşıdığı için, yoksul kesimlerin toplumla bütünleşmelerini sağlamak için resmiyetten uzak ilişkilere ve bunu yerelde gerçekleştirecek olan sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden, yoksullukla mücadelede gönüllü teşekküllere önemli görevler düşmektedir. Gönüllü kuruluşlar, devlet-toplum ikiliğini ortadan kaldırmak ve devletin sivil topluma yönelik şüpheli yaklaşımını gidermek için önemli işlevler yerine getirebilirler. Dolayısıyla, hem yoksullukla mücadele hem de sivil toplumun gelişmesinde gönüllü kuruluşlara sadece hayırseverlik bağlamında değerlendirmek gerekir. Sivil hayırseverlik, toplumun inançlı kesimleri arasında görülen yaygın bir uygulama iken, modern gönüllülük toplumun her kesimin de görülen ve genellikle insani duygulardan beslenen bir harektir. Yoksullukla mücadele alanında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşları ise, toplumsal duyarlılık ve sosyal sorumluluk bağlamında değerlendirmek mümkündür” (Açıkgöz, 2013: 276).

duyarsız kalamayan, yozlaşmış düzene tavrını, sosyal eleştirel gerçekçi bakış açısıyla netleştirmiş bir sanatçıdır. Diyaloglar aracılığıyla sosyal çözümler yapar, olay birimlerinin akışının diyaloglar yoluyla kurulmasını sağlar. İlahi bakış açısına sahip anlatıcı vasıtasıyla zaman ve mekân boyutunda karakter yaratma çabası içindedir. Onun eserlerinde kişilerin bilinçaltı düşünceleri de anlatıcının niyetine bağlı olarak farklılıklar kazanır (Eliuz, 2009: 1149).

Zülfikar Bey, kızını Mustafa'yla evlendirme kararı aldıktan sonra Mustafa'ya sözde nasihat vererek sahip olduğu yaşantıyı terk etmesini ister. Kendisinin artık sınıf atlayacağını bu sebeple de eski arkadaşlarıyla ilgisini kesmesini ister:

“Sonra, senin uygunsuz arkadaşların var. Dikkat ediyorum, kahvede filan oturup şakalaşıyorsun. Evlendikten sonra tabii böyle uygunsuzluklar da sona erer değil mi? Çünkü senin yoksa bile benim şerefim var. Görüyorsun mahalleliyle ihtilafım yok. Neden? Çünkü sıradan insanlardan nefret ederim. Size gelince, babandan, bilhassa Bayram'dan çok dinledim, *anne tarafın asılmış*. Zaten kızımı sana verişimin bir sebebi de bu!” (s. 161)

Roman boyunca öne çıkarılan ve Zülfikar Bey'in: “Çünkü sıradan insanlardan nefret ederim. Size gelince, babandan, bilhassa Bayram'dan çok dinledim, *anne tarafın asılmış*” gibi sözlerine yansıyan bu kendini üstün görme tavrı yazarın eleştirel yönünü karakterleri vasıtasıyla dile getirmesinin en güzel örneğidir. Küçük hikâyeden romana geçmiş olan Orhan Kemal, eserlerinde iyi bildiği işçi ve gece konu çevresini anlatır (Enginün, 2002:320). Bu sebeple eserleri son derece etkilidir. Evlilik hazırlıkları sürerken Mustafa'nın ailesi apartmana taşınır. Çocuklara, anne babaya en kaliteli kumaşlardan kıyafetler alınır. Mustafa'nın küçük kardeşi Erol, bile istediği kıyafetlere sahip olmanın sevinciyle sınıf atlamış olmanın zevkini çıkarır.

Düğün gecesi, sınıf atlamış¹⁰ bir damat kimliğiyle farklı bir dünyada kendini bulan Mustafa, yabancı bulduğu insanlar arasında komplekse kapılır ve mutsuz olur: “Mustafa siyah güveylik elbisesi, gıcır gıcır kolalı yakası içinde mahzundu. Mahalleliden gizli yapıldığı için tanış pek kimseler gelmemişti; ama, yabancı gözlerin ısırtıcı bakışlarından rahatsız oluyor, şuradan çabucak kurtuluvermeyi düşünüyordu.” (s. 175) Bu mutsuzluk, kişinin doğal olarak sahip olmadığı bir sınıfa uyum sağlayamamasının sonucu olarak hissedilen bir mutsuzluktur. Hülya ile evlendikten sonra mutsuzluktan kıvranan Mustafa, eski sevgilisi Aynur'la karşılaştığı bir gün aralarında şu konuşma geçer:

“Aynur acıyarak bakıyordu. Göz göze geldikleri sıra sordu:

“Yani mesut değil misin?”

“Olabilir miyim Aynur? İnanmıyorsun, yirmi dört saatimin hemen hepsi seni düşünmekle geçiyor... Ana, baba, kardeş, arkadaş dalgasına yandım. Para için yandım. Ben seninle evlensem elbette mesut olurum. Ama olmadı, bizi bırakmadılar.” (s. 197)

Gerek öykülerinde, gerekse romanlarında gözlem gücündeki yetkinlik, yaklaşımındaki gerçekçi tutum ve anlatımındaki akıcılıkla öne çıkan Orhan Kemal, gözlem gücündeki yetkinliğini, yapıtlarına son derece çarpıcı diyaloglar aracılığıyla yansıtmış ve bu yönüyle Türk edebiyatının “diyalog ustası” olarak anılmıştır. Romanın merkezi figürü Avare Mustafa, bu evliliği bir çözüm olarak görmesine karşın âşık olduğu kızı unutamaz. Kendisine evlilik karşılığı verilen paraları iade edip evi terk eder. Bu olgu Orhan Kemal'de sık görülen bir tür

¹⁰ “Orhan Kemal, özündeki insan sevgisini edebi dünyanın kavrayış sistemi ile sentezleyerek yansıtan bir sanatçıdır. O, asgari şartlarda yaşam mücadelesi veren ‘küçük adam’ın tarihi ve sosyal perspektif içerisinde ‘yer edinme’ sorunsalını, dil aracılığıyla varlık bulmuş gerçekçimsi bir dünya içinde ele alır” (Eliuz, 2008: 904).

etik protestodur. Orhan Kemal, yoksul ve çaresiz insanların katlanma süreçlerinin insani değerlerini aştığında, bu duruma ne tür tepkiler göstereceklerini, kendi gözlemlerinin de ışığında romanlarına ve roman kişilerine yansıtır. Orhan Kemal'in çaresiz kişilerinin hemen hepsinde dramatik bir aşk vardır. Bu aşklar hiç kolay yaşanmaz. Bu nedenle romanlarının olay örgüleri yoksulluğun realitesiyle duygu karmaşası arasında gidip gelir (Masdar, 2011: 183). Romanda karşılıklı ve karşılıksız olan iki aşk vardır. Mustafa ile Aynur; Hülya ile Mustafa. Bu iki aşkın varlığı, yazarın iki değeri karşı karşıya getirmek isteğiyle ilgilidir. Melodramatik aşk hikâyelerinde çok kullanılan “zıtlıklar”, bu romanda da vardır. Orhan Kemal'i, popüler aşk romanları yazan bazı romancılarla eşitlemek gibi bir düşüncemiz yoktur. O, bu yazarlara göre yerlidir; ülke gerçeklerinin içindedir.¹¹

Gerçekçi tutumunun bir yansıması olarak, ele aldığı tipleri idealize etmeden, zaafı, küçüklük ve kötülükleriyle birlikte aktarması ise gerek olaylar, gerekse kişilerindeki sahicilik duygusunu desteklemiştir. Öykülerinin klasik anlatım tarzı bakımından Ömer Seyfettin'e, toplumsal içeriği bakımından Sabahattin Ali'ye yakın olan Orhan Kemal'in daha çok gözlem ve izlenim gerçekçiliğine dönük öykülerinde gerilim yoktur. Önceleri diyaloglarda şive özelliklerine yer verirken sonraları bunu en aza indirdi. Yalın ve süssüz anlatımını hiç bozmadan anlattığı insanların sorunlarını yansıtırken kinsiz, herkese karşı sevecen ve mutlu bir yaklaşımı benimsediği görüldü. Orhan Kemal, çağdaş Türk roman ve öykücülüğünde toplumcu gerçekçi akımın en etkili adların bir olarak kabul edildi (*Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 2003: 750). Orhan Kemal, Türk Edebiyatının “Anadolu'ya ve Anadolu insanına yöneldiği bir dönemde Marksizm'e dair görüşlerini romancılığı vasıtasıyla dile getirir ve ideal bir dünya kurmanın yollarını arar.¹² O, romanlarında daha çok kent kültürüne uyum sağlamaya çalışan taşralı insan tiplerine yer vermeye çalışır.¹³ Bu insanlar daha çok taşradan İstanbul'a göç etmiş, gecekondu veya kenar mahallelerde yaşama tutunmaya çalışan insanlardır. Varlıklı sınıf karşısında çoğunlukla proleter bir kimlik yaratmaya çalışan Orhan Kemal, zaman zaman bu iki sınıf arasındaki mücadeleyi edele almaktan çekinmez. Aslında varlıklı sınıf ve proleter sınıfın her ikisi de insani yabancılaşmanın dışavurumudur. Bu anlayış onun Marksist kimliğinin sonucudur.¹⁴

¹¹ (Narlı, 2012: 213) (205215. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutded/article/view/1023018238> adresinden erişildi.)

¹² 1970 yılları arası eser veren Orhan Kemal, Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Sait Faik Abasıyanık, Kemal Tahir, Yaşar Kemal ve Samim Kocagöz neslinin devamı olarak memleketçi edebiyatın temsilcileri arasındadır. Türk romanında “Anadolu'ya Yöneliş” şeklinde kendini gösteren muhteva genişlemesi, Orhan Kemal'de sınıf değiştirmek veya ekmeğini kazanmak için mücadele eden işçi, küçük esnaf mücadeleleri, köylülükten şehir işçiliğine doğru kaymaya çalışan insanların yaşadıkları değişimler olarak görünür (Özerinç, 2010: 208) .

¹³ “ Kentin kenar mahallelerinden, dar gelirli insanların yaşama sorunlarından uzaklaşmadı. *El Kızı*'nda, dar gelirli bir çevrede yaşamak zorunda kalarak kendi toplumsal konumundan geriye itilmiş bir kadının mutsuz evliliğini; *Suçlu, Sokakların Çocuğu ve Arkadaş Isıkları* adlı romanlarında hayaller, ele geçirilemez maddi imkânlar, yoksulluk ve eğitimsizliğin suça ittiği çocuklar ve gençlerin tükenen yaşamlarını anlattı. *Müfettişler Müfettişi ve Üç Kâğıtçı* ise taşradaki yöneticilerin “resmi” kimliklerini kullanarak yoksul ve saf halktan nasıl yararlandıklarını dile getiren, yöresel ağızlara yer vererek esprili bir dile yaslanan toplumsal yergi romanlarıdır” (*Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 2003: 750).

¹⁴ “Özel mülkiyet özel mülkiyet olarak, yani zenginlik olarak kendi varlığını sürdürürken, karşıtının, proletaryanın da varlığını sürdürmek zorundadır. O çatışkının olumlu yanını, kendi hoşnutluğunu kendinde bulan özel mülkiyeti oluşturur. Proletarya, tersine, kendini proletarya olarak kaldırmak için kendi karşıtını, durumunu belirleyen özel mülkiyeti de kaldırmak zorundadır. O çatışkının olumsuz yanını, kendinden hoşnutsuz ve kendi kendini kaldırmayı özleyen özel mülkiyeti oluşturur. Varlıklı sınıf ve proleter sınıf, her ikisi de insani yabancılaşmanın dışavurumudur. Ama birincisi, varlıklı sınıf olarak doğrulanmış bulunduğu erkliğinin kaynağı olduğunu ve ona insanal bir varoluş görünüşü verdiğini bildiği yabancılaşma içinde durumundan hoşnutken,

Orhan Kemal'in bütün hikâye ve romanlarında işçiler vardır. Yazar sürekli olarak bu insanların ekmek peşindeki mücadelelerini sergiler (Narlı, 2002: 301).

Devlet Kuşu'nun mekânı da bir yoksul mahalledir. Evin babası kapıcılıktan ayrılmıştır. “Avare”nin en büyük hayali Çemberlitaş'ta müşterilerin kuyruk beklediği bir köfteci dükkânı açmaktır. Hülya ile evlenmesinde de bu hayaline kavuşma arzusu ön plandadır. O, tüm yoksulluğuna rağmen kız kardeşlerinin fabrikalarda çalışmalarına da karşı çıkar. Mustafa'nın gözüyle yoksul oldukları için fabrikalarda çalışan genç kızlar, kadınlar: “iş yerlerinde kendilerini erkeklere mıncıklatan arsızlar”dır. (Devlet Kuşu, s. 11)¹⁵ Romanda bilinçli bir işçi sınıfının parçası olduğunu kavrayamamış, sınıf atlama hayalleri içinde günübirlik yaşayan, başboş yaşamayı alışkanlık haline getirmiş, iş disiplini olmayan “Mustafa” (Avare), Orhan Kemal'in gençlik yıllarını anlatan bir karakter olması bakımından romana otobiyografik bir nitelik kazandırır.¹⁶ O ve arkadaşları kahve ve içki parası bulmak için ara sıra üçkâğıt açıp saf insanları “söğüşlerler”. Mustafa, komşu kızı Aynur'u sevmektedir; fakat Mustafa'nın babası da bu kıza pencereden gizli gizli bakmakta, cinsel fanteziler kurmaktadır. Mahallenin yoksul ailesi oğullarını zengin ve çirkin Hülya ile evlendirerek yoksulluktan kurtulmak isterler. *Devlet Kuşu*'nda Mustafa ile ailesi arasında kavgaya varan çatışmalar olur. Aile, Mustafa'nın sorumluluğunu yerine getirmesini ister. Mustafa ise sevmediği bir kızla evlenmeyi ve hürriyetini kaybetmeyi istemez. *Gurbet Kuşları*'nda da aile ile oğulları arasında yoksulluktan kurtulma, rahat yaşama kavuşma yolunda ayrılıklar vardır. İflahsızın Yusuf, çıkarlarını temin etmek için Hüseyin Korkmaz'ın hoşuna gidecek her şeyi yapmaya çalışır; oğlu Mehmet'in de aynı şeyi yapmasını ister. Oysa Mehmet'in mücadelesi, çalışarak ekmeğini kazanmaktır. *Bir Filiz Vardı*'daki aile evlat çatışması, *Devlet Kuşu*'ndakinin aynısıdır. Bu romanda Mustafa'nın yerini Filiz alır. Aile Filiz'in, zengin kitapçıyla evlenmesini kurtuluş yolu olarak görürken; Filiz, onuru ile çatışmayı hedefler. Yoksulluktan kurtulma veya sınıf atlama

---

ikincisi tersine, içinde kendi erksizlik ve insan dışı varoluşunun kaynağını gördüğü bu yabancılaşma tarafından kendini hiçe indirilmiş duyar. ...Bu çatışki çerçevesinde, varlıklılar *tutucu* partiyi, proleterler de *yıkıcı* partiyi oluştururlar; birinciler bu karşıtlığın korunup sürdürülmesi, ötekiler de yıkılması için çalışırlar” (Marx - Engels, 1994: 316).

¹⁵ Orhan Kemal'in *Baba Evi*, *Arkadaş Islıkları*, *Hanımın Çiftliği*, *Gurbet Kuşları*, *Bir Filiz Vardı*, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Kötü Yol*, *Yalancı Dünya*, *Sokaklardan Bir Kız*, *Murtaza...* romanlarında da kadınların cinsel bir obje olarak algılanıp yer yer tacize uğramalarına değinilir (Eliuz, 2010: 96-10).

¹⁶ Hatıralarında her ne kadar Muzaffer Buyrukçu'nun hayatını anlattığını yazsa da “Aylak” karakteri Orhan Kemal'in hayatından da izler taşımaktadır: “Hemen hemen bütün hikâyelerinde işçileri anlatır. Onların ekmek peşindeki mücadelelerini sahneler. Gerçek hayatında da işçi ve yoksullar dışında pek çevresi olmaz. Amelelikten, hamallıktan kâtipliğe kadar her işte çalışır. Adana'da oturduğu kahveler (Nadir'in kahvesi-Giritli'nin kahvesi) işçilerin kahveleridir. En yakın dostları işçiler ve makine ustalarıdır. İstanbul'a geldiğinde aylarca iş arar; Bursa Cezaevi'nden arkadaşı olan biriyle pazarlarda sebze meyve satar... Ama Orhan Kemal, aynı zaman 1930'ların önemli bir bürokratının hatta zengin oğludur. Babası “hayatı” bölümünde genişçe anlattığımız milletvekili, bakan, parti başkanı ve çiftlik ağasıdır. Bu iki gerçeklik arasında yetişir Orhan Kemal. Elbette bu yetişme olanaklarının bakışı üzerinde etkileri olacaktır. Daha ortaokul başlarında, dersleri fazla iyi olmayan Mehmet Raşit'i babası karşısına alıp ne olmak istediğini sorar. Çocuğun verdiği cevap ilginçtir: “Amele olacağım” Dersleri iyi değildir. Babasının baskıları, hatta dövmeleri Küçük Raşit'te bazı iç tepkilere sebep olur. Babası, okumasını “büyük adam” olmasını istedikçe, o sokaklarda arkadaşları ile futbola, aylak aylak gezmeye, nihayet “küçük adam” olmaya meyleder. Ailesiyle bulunduğu Beyrut'tan dönünce, tam bir özgürlüğe kavuşur: “Yıl 932... Aylardan Haziran... On sekiz yaşımın toz pembe günlerinde dolu dizgin geldiğim Adana'da, Kuruköprü'de bilmem ne kahvesiyle başlar kahve tutkusu (...) O zamanki arkadaşlarımın okula gidercesine devam ettiğimiz bir kahve vardı... Ocağısından garsonuna kadar dost olduğumuz, tavlaları, kirli kağıtlarıyla sabahlardan akşamlara kadar, yakası açılmadık küfür, bitmez tükenmez esprilerimizle tozlu aynalarında kahkahalarımızın bini bir paraya gittiği bir kahve...” (Uğurlu, 1973: 9).

mücadelesinde şahısların ulaştığı sonuçlar da dikkat çekicidir. Bu sonuç elbette yazarın bakış açısıyla ilintilidir. Bu mücadelelerle kendi sınıfları içinde kalıp “bilinçli işçiliğe” uzananlar, vaka sonlarında çatışmalarından kurtulurlarken; yozlaşanlar, insani değerleri hiçe sayarak paraya ulaşanlar ise bazen başladıkları yere dönerler, bazen de daha büyük çatışmaların içine düşerler. *Devlet Kuşu*’nda oğullarının hürriyeti, sevgisi pahasına rahat yaşama kavuşan aile, gelinlerinin çocuğunu kaybetmesine, oğullarının evi terk etmesine sebep olurlar” (Narlı, 2002: 458).

Sonuç

Orhan Kemal, Sadece tanık olmayı yeterli bulmayan, “egemen sınıfların karşısında karşı devrimci” olmanın gerekliliğini belirten bir sanatçıdır. Ona göre, insan bozuk düzeninin ortadan kaldırılması için savaşmak zorundadır. O, bu düşünceleriyle “toplumcu gerçekçilik”in içindedir. Fakat onun romanlarında yukarıda söylendiği şekliyle, “yol gösteren, insanları bozuk düzenden nasıl kurtaracağını eylemleriyle veya sözleriyle ortaya koyan “idealize tip”ler bulamayız. Orhan Kemal, bu yönüyle de “toplumcu gerçekçi” sınırların dışına çıkar. Orhan Kemal, bu bakışıyla çağdaşı olan birçok “toplumcu gerçekçi” yazardan ayrılır. Kendisinden önce eser veren Sabahattin Ali’den, köylüyü değil, şehirdeki köylüyü; yarı feodal yapıdan çok, sınıf atlama uğraşı içinde görünen burjuvalaşma sürecini, farklı sosyal tabakalardaki insanlardan çok yoksul ve işçi olanları işleyişiyle ayrılır. Yine kendisinden önce bazı işçi meselelerini, tasarlama veya geçici gözlem yoluyla ele alan Sadri Ertem’den de, yazdığı hayatın içinde olmakla ayrılır. Kendi döneminde aynı dünya görüşünü paylaşan yazarlardan da ayrılır. O, soyutçular gibi, insanın diyalektik dönüşümünü entelektüel çatışmalar içinde göstermez. Köycüler gibi, “kötüler, cahiller ve aydın bir devrimci” şablonuna da fazla itibar etmez. Böyle olduğu için de devrimde birçok eleştirmen Orhan Kemal’i, eserlerinde sınıfsal bilinç olmamakla, olumlu insan tipleri çizmemekle, bilimsel bir metot yoluyla gerçekliği derinden kavrayamamakla eleştirir. Orhan Kemal’in bu eleştirilere verdiği cevap, hem kendi romanındaki gerçekçiliği açıklar; hem de kendi anlayışının, Gorki’nin de içinde bulunduğu Birinci Sovyet Yazarlar Toplantısında esasları belirlenen “toplumcu gerçekçilik” ten farklı olduğunu ortaya koyar: Ona göre, Toplumcu romancı, siyasal buyrukları süsleyip püsleyeceğine, yaşamın içine dağılmalı, sanat yoluyla gördüğünü yansıtmalı, gizleneni açığa vurup gerçek nedenleri bulmalıdır. Sanatçı, toplumsal düzenin çarklarını, olayların karışıklığını, derin anlamlarını ve genel devinimini bulup gün ışığına çıkaran kişidir (Narlı, 2002: 27).

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R., *Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör*, Argonot Yayınevi, Ankara, 2013.
- Arslan, D. A., “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”, *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004/2.
- Bingül, İ., *Orhan Kemal Edebiyatında İşçi-Oluş ve Ücretli Hayat*, Gram Yayınları, İstanbul 2014.
- Demirovic, A., *Toplum ve Eleştiri*, Felsefe Logos Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Eliuz, Ü., “Orhan Kemal’in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı”, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/8, Fall 2009.
- Eliuz, Ü., “Orhan Kemal’in Romanlarında Kadının Nesne Olarak Kullanımı: Cinsel Taciz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Volume: 3, Issue:13, Year: 2010.
- Eliuz, Ü., “Orhan Kemal’in Murtaza Romanında Yapı”, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 3/4, Summer 2008.
- Enginün, İ., *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.
- Eyigün, Yıldız R., *Orhan Kemal’in Hayatı, Eserleri ve Orhan Kemal Uyarlamalarının Türk Sinemasındaki Yeri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema – TV Ana Sanat Dalı, Sinema-TV Programı, İstanbul, 2006, s. 37 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Geçgel, H., *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- GÜRKAN, H., “Orhan Kemal’in Eserlerinde Metropol Yaşam İçerisinde Modern Yaşam Manipülasyonları ve Bireylerin ‘Özgür’lükleri” Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2013, Sayı: 29, s. 231
- Işık, İ., *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2004.
- Kemal, O., *Devlet Kuşu*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.
- Korkmaz, R.; Özcan, T., “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.
- Marx, K.; Engels, F., *The Communist Manifesto*, (With an Introduction and Notes By A J P Taylor), Penguin Books, London, 1967.
- Marx, K.; Engels, F., *Kutsal Aile Ya Da Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara, 1994.
- Masdar, F., *Türk Sinemasında Orhan Kemal Uyarlamaları: Yedi Örnek*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Van, 2011, s. 183
- Moran, B., *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Moran, B., *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – III*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Naci, F., “Reşat Enis, Afrodit Buhurunda Bir Kadın”, *Yüz Yılın 100 Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Narlı, M., “Orhan Kemal’in İstanbul Romanları (Popüler Romanın Suları)’nda Tema”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 31, 2012.
- Narlı, M., *Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
- Narlı, M., *Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
- Öngen, T., “Marx ve Sınıf”, *Praksis*, Sayı: 8, Güz 2002.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 49 Mayıs – Haziran 2015

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Özerinç, E., *Orhan Kemal'in Fabrika ve Toprak İşçilerini Konu Alan Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Şubat 2010, Kuzey Kıbrıs, s. 208 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2003, s.750
Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2003, s.750)

Tunalı, İ., *Marksist Estetik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.

Turhan, H.; Ak Başoğul D., “*Orhan Kemal'in Avare Yıllar Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme*”, Ana Dili Eğitimi Dergisi (Journal of Mother Tongue Education ADED- JOMTE), C.1, S.4, 2013, S. 44.

Uğurlu, N., *Orhan Kemal'in İkbâl Kahvesi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1973, s. 9.

Uslucan, F., “*Orhan Kemal'in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri Unsuru Olarak Din*”, Turkish Studies (Türkoloji Dergisi I, Sayı 2, 2006.

İnternet Kaynakları

(205215. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutded/article/view/1023018238> adresinden erişildi.)